

Z HISTORIE VOJENSKÉHO LÉKAŘSTVÍ

60 LET SOVĚTSKÉ VOJENSKÉ ZDRAVOTNICKÉ SLUŽBY

První kroky i první úspěchy Sovětské vojenské zdravotnické služby jsou spojeny s Velkou říjnovou socialistickou revolucí. Vojenská komise při Ústředním výboru bolševické strany přijala v rámci příprav ozbrojeného povstání usnesení o urychleném budování zdravotnických skupin ve všech jednotkách rudogvardějců. Počítalo se přitom se širokým využíváním zdravotnického personálu, dopravních prostředků i zařízení závodních ambulatorií. Ve Smolněm bylo zřízeno zdravotnické středisko. Byl zorganizován výcvik dělnic pro práci ve zdravotnických družinách Proletářského Červeného kříže. Zdravotnické družiny, vytvořené v předvečer VŘSR, se staly základnou pro vytvoření Proletářského Červeného kříže.

26. října [tj. 8. listopadu podle nového kalendáře] bylo zřízeno Zdravotnické oddělení Vojenského revolučního výboru Petrohradského sovětu dělnických a vojenských zástupců. Hlavním komisařem tohoto oddělení byl jmenován lékař — bolševik M. I. Barsukov.

Dne 4. 12. 1917 podepsal V. I. Lenin dekret Rady lidových komisařů o zřízení Hlavní vojenské zdravotnické správy. Tuto správu řídilo lékařské kolegium, v jehož čele stáli A. N. Vinokurov, I. S. Veger, M. G. Golovinskij a M. I. Barsukov. Kolegium vynaložilo ohromné úsilí při revoluční přestavbě vojenské zdravotnické služby. Stalo se akceschopným řídicím orgánem, který soustřeďoval úsilí o řešení akutních zdravotnických problémů.

28. 1. 1918 byl vydán dekret Rady lidových komisařů RSFSR o zřízení Dělnickorolnické Rudé armády a o zřízení Všesvazového kolegia pro budování Dělnickorolnické Rudé armády. V organizaci tohoto kolegia bylo i zdravotnické oddělení.

30. 11. 1918 byla vytvořena Rada dělnické a rolnické obrany v čele s V. I. Leninem. Lenin věnoval velkou pozornost zdravotnickému zabezpečení státu i armády a nepřetržitě sledoval, jak je zabezpečeno poskytování zdravotnické pomoci raněným a nemocným rudogvardějcům. Přesvědčivě to dokazuje usnesení Rady obrany ze dne 18. 7. 1919, ve kterém stojí: „Uložit Revoluční vojenské radě Ruska předložit přesnou informaci, zda každý rozkaz hlavního zdravotnického náčelníka má na frontě stejnou platnost jako rozkaz bojový, a zároveň předložit návrh usnesení Rady obrany stanovící, že takové rozkazy mají stejnou platnost jako rozkazy bojové.“

Na zasedáních Rady obrany referovali pravidelně o otázkách zdravotnického zabezpečení Rudé armády N. A. Semaško, Z. P. Solovjev, M. I. Baranov a další. Všechny předkládané

zprávy byly pozorně sledovány V. I. Leninem. 28. 1. 1919 podepsal předseda Rady lidových komisařů RSFSR V. I. Lenin dekret o opatřeních proti skvrnitému tyfu.

Za prováděná opatření bezprostředně odpovídali náčelníci zdravotnických útvarů frontů, okruhových vojenských zdravotnických správ, revoluční vojenské rady frontů a námořnictva, hlavní lékaři flotil, místní sověty dělnických zástupců, hlavní národohospodářská rada a mimořádné komise pro zásobování Rudé armády.

24. 10. na zasedání Rady obrany referoval N. A. Semaško o zdravotnických opatřeních v Rudé armádě proti skvrnitému tyfu. Po jeho referátu bylo přijato usnesení o povinné karanténizaci všech útvarů, u kterých počet infekčně nemocných přesáhl 15 procent stavu.

V prosinci 1919 byl vydán rozkaz Revolučního vojenského výboru republiky a lidového komisaře zdravotnictví č. 2314, který stanovil nový způsob odsunu raněných a nemocných. Tímto rozkazem se podstatně zkracovala vzdálenost odsunovaných do hlubokého týlu. Kromě rozvinutí plukovních a brigádních převazových oddílů na každém odsunovém směru bylo nařízeno rozvíjet i divizní, armádní a frontové rozdělovny — uzávěry. Na Jižním frontu z 11 718 lůžek těchto rozděloven — uzávěr — vyčleněna polovina lůžek pro infekčně nemocné.

K listopadu 1920 měla Rudá armáda 397 496 rozvinutých lůžek. Kromě toho měla 242 vybavených zdravotnických vlaků.

Souběžně se zvyšováním počtu lůžek se budovaly mohutné prostředky pro zabezpečení koupání a praní prádla. K uvedenému datu bylo k dispozici celkem 1200 těchto zařízení.

V létech občanské války prokazovali příslušníci zdravotnické služby obrovské hrdinství a statečnost na frontách i v týlu při záchraně životů raněných a nemocných. Za statečnost a hrdinství bylo přes 100 osob vyznamenáno Řádem rudého praporu. Mnozí z nich zahynuli v bojích nebo podlehli skvrnitému tyfu.

Významným mezníkem v dějinách vojenské zdravotnické služby Rudé armády bylo jednání VIII. sjezdu Ruské komunistické strany bolševiků v březnu 1919. Tento sjezd přijal Program komunistické strany, v němž se v části „Úkoly strany na úseku ochrany zdraví“ předvíдалa celá řada opatření k ozdravení obyvatelstva, s cílem předcházet nemocem. S tímto dokumentem je spjata preventivní zaměření sovětského zdravotnictví. Ruku v ruce s tímto zaměřením byly vytvořeny předpoklady pro skutečnou celospolečenskou péči o raněné řadové vojáky i velitele Rudé armády.

29. 10. 1919 Vsesvazový ústřední výkonný výbor schválil návrh předložený V. I. Leninem o zřízení Komitétu pro pomoc raněným a nemocným rudoarmějcům. V usnesení se zdůrazňovala nutnost poskytování všestranné pomoci a spolupráce všech zdravotnických pracovníků. Význam péče o zdraví a podmínky života příslušníků Rudé armády vyjádřil V. I. Lenin takto: „... každá pomoc, kterou tým poskytne rudoarmějcům, se bezprostředně projevuje posílením Rudé armády, upevňuje její morální duch, vede ke snížení nemocnosti a ke zvýšení schopnosti útočit“. (V. I. Lenin, sebr. spisy, rusky, díl 41, s. 332—333.)

12. 1. 1921 se Rada práce a obrany usnesla, aby krymské lázeňské objekty byly dány jako sanatoria a ozdravovny pro léčení rudoarmějců a dělníků.

V. I. Lenin podepsal okolo 300 dokumentů (z toho přes 100 dekretů) týkajících se zdravotnických otázek a problémů vojenské zdravotnické služby.

24. 8. 1921 v podmínkách rozvráceného hospodářství a hladu přijala Rada práce a obrany usnesení „O zlepšení zdravotních podmínek při umístění vojenských útvarů“.

12. 11. 1922 Rada lidových komisařů RSFSR vydala dekret „O zdravotnických orgánech republiky“. Tímto dokumentem byl položen základ vybudování účinného systému zabezpečujícího příznivou zdravotnickou i epidemiologickou situaci lidu a jeho armády.

15. 6. 1927 vydal Ústřední výbor Komunistické strany a Rada lidových komisařů SSSR „Usnesení o vojenské zdravotnické správě Dělnicko-rolnické Rudé armády“.

Počátek zásobování normovaným tabulkovým zdravotnickým materiálem spadá do roku 1928, kdy byl rozkazem Revoluční vojenské rady SSSR vydán katalog devíti tabulkových norem materiálu.

Na systém kompletního zásobování zdravotnickým materiálem přešla zdravotnická služba v roce 1934. Zásoby léčiv a ostatního zdravotnického materiálu od roku 1938 narůstaly rok od roku a k 22. 6. 1941 tyto zásoby v podstatě kryly veškeré potřeby armády a námořnictva. Zásoby brašen sběrače, zdravotnického instruktora a kapesní obvazy převyšovaly potřebu o více než 100 %.

Od začátku Velké vlastenecké války do 1. 12. 1941 bylo postaveno 291 divizí se zdravotnickými prapory, 91 střeleckých brigád se zdravotnickými rotami, 380 polních pohyblivých nemocnic, 38 lékařských posilových rot, 12 nemocnic pro lehce raněné, 37 správ odsunových středisek, 79 odsunových sběrů. Celkem bylo v roce 1941 postaveno 3750 zdravotnických zařízení, nepočítaje v to zdravotnické roty střeleckých pluků a 76 samostatných tankových brigád.

K 1. 10. 1941 dosáhl počet lůžek v odsunových nemocnicích celkem počtu jednoho milionu.

V roce 1942 bylo vytvořeno 200 nemocnic pro

lehce raněné, 137 chirurgických polních pohyblivých nemocnic, 28 samostatných lékařských posilových rot a 117 zdravotnických praporů. Kromě toho bylo postaveno množství odsunových nemocnic.

K 1. 1. 1944 bylo rozvinuto v hlubokém týlu přes 1370 odsunových nemocnic s 664 595 lůžky, což představovalo více než 75 % veškerého lůžkového fondu, který mělo sovětské zdravotnictví v roce 1940. Doba léčení v týlových nemocnicích činila v průměru 71,6 dne u raněných a 40,7 dne u nemocných.

Za války probíhala příprava lékařů na 58 lékařských institutech a na dvou vojenských lékařských akademích. Převážná část zdravotníků — náčelníků praporek obvazíšť — absolvovala zdravotnické (felčarské) učiliště. V roce 1941 bylo celkem 21 406 zdravotníků, ale v roce 1942 již 30 640. Více než 86 % z nich byly ženy.

Podle stavu k 1. 5. 1943 činila naplněnost tabulkových počtů u lékařů 92 %, u zdravotníků 93 %.

První lékařská pomoc na plukovních obvazíšťách se v roce 1943 poskytovala 30—35 % raněných. Počet operovaných na divizních obvazíšťách činil dle údajů A. Ja. Barabanova 50 %.

Obrovskou pomoc pro záchranu zdraví a života raněných vojáků poskytovali dárci krve, kteří zcela zabezpečili potřebu vojenských nemocnic. V roce 1941 dostala vojenská zdravotnická služba přes 25 000 litrů krve, ale v roce 1942 již 140 000 litrů. Jenom v samotné Moskvě bylo během války připraveno 500 000 litrů krve.

Dobře organizované zdravotnické zabezpečení vojsk sehrálo významnou úlohu při udržení vysoké morálky sovětských vojáků.

Vojenská zdravotnická služba dosáhla nevýdaných úspěchů: 72,3 % raněných a 90,6 % nemocných vojáků se po uzdravení vrátilo zpět k vojskům. Úspěchem vojenské zdravotnické služby bylo i to, že během války nedošlo k žádným masovým infekčním onemocněním.

Ohromnou práci, kterou během války vykonali příslušníci zdravotnické služby, zachycuje mnohosvazkové dílo „Opyty“ neboli „Zkušenosti vojenské zdravotnické služby ve Velké vlastenecké válce 1941—45“. Z iniciativy J. V. Stalina přijala Rada ministrů SSSR 26. 3. 1946 usnesení č. 644 „O vědeckém zpracování a zobecnění zkušeností sovětského lékařství z doby Velké vlastenecké války 1941—1945“. Na přípravě tohoto díla se podílelo přes 1700 osob, mezi nimiž bylo i 50 akademiků a dopisujících členů Akademie věd SSSR, Akademie lékařských věd SSSR i Akademii věd svazových republik. Od roku 1951 do roku 1956 vyšlo celkem 35 svazků tohoto unikátního díla.

V letech 1946—1949 byl vydán šestidílný Encyklopedický slovník vojenského lékařství, obsahující 1714 hesel. Na přípravě tohoto díla

se účastnilo kolem 1000 autorů, recenzentů a redaktorů.

V březnu 1946 schválil Nejvyšší sovět SSSR první poválečný plán obnovy a rozvoje národního hospodářství. V tomto plánu se počítalo s dalším zlepšením kvality zdravotnické péče. Plán se realizoval velmi důsledně. Do roku 1950 se zvýšil počet lékařů na dvojnásobek vzhledem k počtu lékařů v roce 1940 a činil 247 300. V roce 1955 bylo v SSSR již 310 200 lékařů. V roce 1960 401 600 a do roku 1977 se počet lékařů v SSSR zvýšil na 865 000.

V roce 1960 přijal Ústřední výbor KSSS a Rada ministrů SSSR usnesení pod názvem: „Opatření k dalšímu zlepšení zdravotnické péče a ochrany zdraví obyvatelstva SSSR“. Tento dokument byl programem dalšího rozvoje celého systému zdravotnictví. Na XXII. sjezdu KSSS byl přijat nový program KSSS, v němž je i kapitola o ochraně zdraví obyvatelstva.

Uvedné dokumenty vytvořily rozsáhlé možnosti a předpoklady, aby vojenská zdravotnická služba mohla výtečně plnit své úkoly v péči o zdraví sovětských vojáků.

V usnesení Nejvyššího sovětu SSSR „O stavu lékařské péče o obyvatelstvo a o opatřeních ke zlepšení zdravotnictví v SSSR“ (přijaté 26. 6. 1968) se zdůrazňovalo, že další zvýšení zdravotnické péče a soustavné zvyšování úrovně zdravotního stavu obyvatelstva je úkol vrcholné státní důležitosti.

5. 7. 1968 Ústřední výbor KSSS a Rada ministrů SSSR projednaly dokument „Zásady zdravotnického zákonodárství Svazu SSR“. Tento dokument byl schválen Nejvyšším sovětem SSSR dne 19. 10. 1969 a vstoupil v platnost dnem 1. 1. 1970.

26. 3. 1971 schválilo presidium Nejvyššího sovětu SSSR text lékařské přísahy (slibu) a vydalo i pokyny upravující způsob skládání této přísahy. Každý sovětský lékař začínající svou lékařskou dráhu slavnostně slibuje, že věnuje všechny své vědomosti a síly pro zachranu a zlepšení zdraví člověka, léčení a prevenci nemocí; ve slibu je rovněž uvedena formulace vyjadřující celospolečenské zájmy, tj. slib, že lékař bude „svědomitě pracovat tam, kde to vlast potřebuje“.

11.—13. 4. 1972 se uskutečnil celoarmádní aktiv příslušníků zdravotnické služby ozbrojených sil SSSR. Aktiv významně přispěl k výměně a rozšíření zkušeností, vedoucích k dalšímu zkvalitnění zdravotnické péče o vojska.

V roce 1971 uplynulo 150 let od vydání prvního čísla Vojenno medicinskogo žurnala, nejstaršího periodického lékařského časopisu v Rusku. Tento časopis sehrál mimořádně významnou úlohu při výchově lékařů a významně přispěl i k rozvoji lékařské vědy a vojenského lékařství zvláště. Za zásluhy o výchovu lékařů i za přínos k rozvoji lékařské vědy bylo tomuto časopisu uděleno v roce 1973 presidiem Nejvyššího sovětu RSFSR Čestné uznání Nejvyššího sovětu Ruské federativní socialistické republiky.

Nová ústava SSSR, schválená 7. 10. 1977, zakotvila jako jedno ze základních práv člověka — právo na zdraví — přímo v ústavě.

Dne 15. 10. 1977 bylo zveřejněno usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR o opatřeních k dalšímu zvýšení zdravotnického zabezpečení sovětského lidu. Toto usnesení znovu názorně dokazuje nepřetržitou péči strany a státu o zdraví člověka. Podle tohoto usnesení bude v letech 1980—1985 dáno do provozu takové množství ambulatorií a poliklinik, že se ambulantní kapacita těchto zařízení zvýší o 630 000 osob za směnu, počet lůžek v nemocnicích se zvýší o 364 000 lůžek. Ve specializovaných dětských sanatoriích bude rozšířena za toto období kapacita o 40 000 lůžek. Toto usnesení má pochopitelně svůj význam i pro vojenskou zdravotnickou službu.

Velení ozbrojených sil SSSR věnuje otázkám zdravotnického zabezpečení armády a námořnictva soustavnou pozornost. Svědčí o tom i nedávné shromáždění příslušníků zdravotnické služby ozbrojených sil v prosinci 1977 v Moskvě. Na tomto zasedání se zúčastnil a přednesl projev člen Politického byra ÚV KSSS, ministr obrany SSSR maršál D. F. Ustinov, který ve svém projevu zdůraznil nezbytnost neustálého zlepšování kvality zdravotnického zabezpečení obránců socialistické vlasti.

Sovětská vojenská zdravotnická služba prodlála složitou a úspěšnou cestu za uplynulých 60 let. Zvládla své úkoly díky obětavosti velké armády zdravotnických pracovníků i díky péči, pozornosti a soustavné pomoci, které se jí dostalo od Ústředního výboru KSSS a státních orgánů.

Zpracoval: Plukovník MUDr. Jan Hes, CSc.,
Vojenská katedra Lékařské fakulty UK
v Hradci Králové